

Posudek oponenta disertační práce:

František Kalenda, "The Catholic Response to A Republican Challenge: Adversaries of the Catholic Church in Brazil through the Lens of "Good Press" (1889-1930)"

předkládané v roce 2020 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy (obor Integrované studium člověka - obecná antropologie).

I. Stručná charakteristika práce

Autor se rozhodl prozkoumat vývoj postavení a především (sebe)vnímání katolické církve v rámci první brazilské republiky, tedy období mezi koncem monarchie (1889) a přechodem k autoritativnímu režimu Getúlia Vargase o 41 let později. Doslova jej zajímalo, "co znamenalo být 'katolíkem'", následně specifikováno na „militantním katolíkem, katolíkem vědomým si nelehkého postavení katolické církve v socio-politickém prostředí nově vyhlášené laické republiky hlásící se k liberalismu a pozitivismu. Zjišťoval, na jaké veřejné role tito jedinci cítící se katolíky aspirovali, koho pokládali za své nejvýznamnější protivníky a jaké konkrétní představy o ideálním sociálním uspořádání Brazílie formulovali, a tím přispět k pochopení toho, že po čtyřech desetiletích katolíci opětovně získali v Brazílii významné sociální i politické postavení. Základním a v podstatě jediným pramenem mu byl oficiální katolický tisk, čtrnáctideník *Mensagem da Fé*, vydávaný v letech 1902-1930.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Autor dokazuje svůj přehled o existující sekundární literatuře a znalost obecného kontextu brazilských dějin. Analýza listu *Mensagem da Fé* byla precizně provedena, byť v ní zásadně chybí prvek vývoje katolického (sebe)vnímání. V práci ale postrádám využití bohatšího spektra pramenů, aplikování sofistikovanějších teoretických konceptů a především posunutí závěrů zjištěných pramenitou analýzou směrem k obecnějšímu zhodnocení vývoje brazilského státu v prvních dekádách po konci monarchie, respektive v kontextu „nového katolicismu“ konce 19. a počátku 20. století. V úvodu a závěru se konstatuje proces vývoje (sebe)vnímání katolíků v Brazílii i jejich společenského postavení a politického vlivu, v samotné analýze ale tento vývoj není patrný.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Ústřední výzkumná otázka je sice formulována explicitně, ale v podstatě velmi obecně a neodvážně. Autor hodlá přispět k pochopení situace katolické církve v Brazílii mezi počátkem a koncem „první republiky“, a to výlučně z hlediska toho, jak sami její příslušníci – respektive redaktoři a přispěvatelé jednoho konkrétního dvoutýdeníku – vnímali sebe sama a svou roli ve společnosti. Neavizuje ale snahy revidovat či rozporovat existující texty již interpretující tuto fázi brazilských dějin (jakkoli konstatuje, že takové interpretace již byly formulovány, především portugalsky píšícími badateli, viz s. 8), vstupovat do probíhajících diskusí v mezinárodní vědecké komunitě, testovat nové teoretické koncepty a metodologické přístupy. Od disertační práce bych očekávala větší ambice.

Úvodní shrnutí dějin Brazílie před a vzápětí po vyhlášení republiky v roce 1889 je kompaktní a ukazuje na dlouhodobý zájem autora o brazilskou problematiku. Již zde se ale projevuje jistá omezenost záběru. Například naprosto není vzata v potaz unikátnost historické situace nových

latinskoamerických států. Ne snad že by ji autor popíral – spíše jako by jej nezajímala. Stejně tak naprosto absentuje zájem o specifika Brazílie v americkém, resp. atlantickém kontextu. Jistě, historický vývoj společnosti a politiky této země je stručně nastíněn, ale v podstatě se nedovíme, proč právě Brazílie může být zajímavým objektem studia, v čem byla zvláštní a výjimečná i v latinskoamerickém kontextu, v jakých rysech se naopak s jinými státy Nového světa potkávala.

Ve druhé části úvodu je precizně nastíněna postupná proměna postavení katolické církve v nové brazilské republice, oddělení církve od státu, ztráta podpory vládců, ale také získání dosud nepoznané svobody. Velmi kompaktně je vysvětlen vývoj postojů katolické církve i většinové společnosti, (neúspěšné) snahy církevních představitelů přímo vstoupit do politiky

Ve srovnání s tímto slibným úvodem je následná analýza listu *Mensagem da Fé* zklamáním. Především, analýze nepředcházelo žádné metodologické a teoretické ujasňování. Otázka „obrazu“, „stereotypu“ a vnímání „jinakosti“, problematika diskurzivní analýzy, to vše je zjevně bráno za zcela samozřejmou a autor nepokládal za nutné takové otázky vůbec zmiňovat. Stejně tak nepotřeboval identifikovat své chápání „modernity“ a „modernizace“ obecně i ve vztahu ke katolické církvi. Zde se spokojil s ocitováním jednoho sekundárního textu na s. 13, k němuž se pak ale v průběhu práce dále nevztahoval. I jiné práce zmiňované v úvodním přehledu nejrelevantnější literatury se ve vlastním textu objevují jen zřídka – a to ještě hlavně jako zdroj faktických informací. Autor nemá potřebu s nimi polemizovat a posouvat jejich závěry dále.

Ano, v příslušné kapitole byly identifikovány osoby či skupiny osob, které autoři nebo redaktori *Mensagem da Fé* (a samozřejmě také cenzoři listu, hájící oficiální linii brazilské katolické církve) pokládali za ohrožení pro „řád a pořádek“. Ale výsledky minuciózní excerptce článků jsou v podstatě nepřekvapivé. Katolický tisk vnímal jako nepřátele Brazílie svobodné zednáře, liberální demokraty, socialisty, komunisty a anarchisty, protestanty, Židy, muslimy a další, negativně se vymezoval vůči „necudnému“ karnevalu a filmovým projekcím. Už jen tento (omezený) výčet ukazuje, že pojednání každé skupiny v této kapitole bylo maximálně stručné a omezilo se na citování příslušných textů. Autor se sice neztotožňuje s těmito negativními názory, ale také se nepokouší pohlédnout za ně, prostě je opakuje a shrnuje.

Jisté změny v čase v prezentaci některých těchto skupin byly zmíněny (např. v souvislosti se vstupem Německa do 1. světové války, s. 41-42, nebo např. vývoj pohledu na svobodné zednáře s. 47-49). Celkově je ale výklad extrémně statický. A stejně statická a do sebe zahleděná je následná kapitola o obrazu lepšího světa vytvářená katolickými novináři. Opět se jedná o výčet motivů objevujících se v článcích v časopise (rodinný model, problém ženské emancipace atd.) a příslušné citáty. Obě kapitoly nejsou téměř propojené. Proto je překvapivé, že se autor v závěru opakuje svou výchozí tezi o proměně (sebe)vnímání brazilských katolíků (s. 114), aniž by své závěry z předchozích dvou oddílů nějak výrazněji rozváděl.

Chápu užití *Mensagem da Fé* jako principiálního pramene, důvod výběru byl řádně vysvětlen. Přesto nesouhlasím s autorovou výlučnou fixací na tento jediný zdroj jako svědectví toho, co v Brazílii znamenalo „být katolíkem“, resp. „militantním katolíkem“. Tím spíše, že pramen nebyl podroben detailní kritice. Jistě, například faktor narůstajícího počtu předplatitelů může svědčit o popularitě a souznění čtenářů s otiskovanými názory, ale také o prostém faktu narůstající kupní síly brazilské populace (jak se ukazuje na s. 39, kde je konstatováno, že v souvislosti s počátkem ekonomické krize v roce 1929 počet předplatitelů dramaticky poklesl, přestože linie deníku zůstávala stejná). Nebylo provedeno srovnání s jinými časopisy, přestože autor avizuje (s. 10) srovnávání s periodikem *A Ordem* založeným v roce 1921, to ale nakonec bylo realizováno jen zcela minimálně. (Na s. 9 zmínil, že právě tento časopis již byl studován historiky zajímajícími se o problematiku katolické církve v Brazílii, výsledky tohoto zkoumání

ale nezprostředkoval ani nerozporoval). Stejně tak nebyly vzaty v úvahu jiné druhy textů (kázání, knihy a brožury, archivní dokumenty).

Jestliže výzkumná otázka zněla „co znamenalo být (militantním) katolíkem v Brazílii“ v době první republiky, pak výlučné soustředění na *Mensagem da Fé* omezuje skupinu „militantních katolíků“ na špičky církevní hierarchie, které zde publikovaly své názory (nebo jejich názory redaktori reprodukovali). Zcela stranou ale zůstávají konzumenti jejich textů. Nebyly snahy zjistit reakce čtenářů na články. Nebyl podniknut žádný pokus určit profil „ideálního čtenáře“ časopisu, jejich sociálního postavení, dosaženého vzdělání, genderu atd. Nebylo vysvětleno, jak aktivity časopisu vnímaly protikatolické kruhy. Výlučné soustředění na tento jeden časopis navíc vede k tomu, že jakkoli v názvu práce figuruje jako výchozí rok 1889, fakticky začíná analýza až po roce 1902, kdy bylo zahájeno vydávání listu.

Sofistikovanější rozbor textů by mimo to mohl rozbít autorovo přejímání černobílého vidění světa jeho hlavního pramene. Autoři článků v *Mensagem da Fé* se vymezovali vůči všemu „modernímu“, vědomě či nevědomky však také přebírali mnohé výraziva i argumentů svých protivníků. Vždyť samo konstatování, že periodický tisk je „moderní kazatelnou“, které uvádá analýzu článků (citát z MdF z roku 1913, s. 34) ukazuje na vědomí nové situace a nutnosti hledat nové prostředky pro ovlivňování věřících; podobně úvahy o možnostech „pozitivního“ využití filmu, obecně vnímaného negativně (s. 84-85). V debatě o vhodném oděvu katolické ženy (s. 87) byly zase, vedle morálních a náboženských, uplatněny i vědecké argumenty - vysoké podpatky byly prohlášeny za „nehygienické“. Tyto konkrétní případy samozřejmě nemusí být pro zhodnocení výzkumné otázky zásadní. Důležité ale je, že autor disertace naprosto nepřipustil možnost prolínání „modernistického“ a „tradičního“ diskursu v katolických debatách o budoucnosti brazilské společnosti. Respektive ano, jednou je tato zásadní skutečnost zmíněna – v popisku k ilustraci na s. 136. Zasloužila by si ale mnohem podrobnější zohlednění.

Celkově tak předložená práce skutečně nepřináší výraznější obohacení našeho chápání dramatického vývoje, který během čtyř dekad prodělala brazilská katolická církev - od „násilného oddělení“ po „srdečné znovupřijetí“ a následnou otevřenou podporu autoritativního režimu Getúlia Vargase. (s. 8 a následně zopakování s. 114)

Obrazová příloha (s. 124-136) má víceméně roli ilustrační, analýza obrazové (sebe)reprezentace v *Mensagem da Fé* nebyla vůbec realizována, což je velká škoda (i když by to vyžadovalo další metodické a teoretické zakotvení). Obrázky a jejich popisky někdy překvapivě a bohužel jen útržkovitě otevírají témata, která by měla být ústředně přítomna v hlavním textu, jindy jsou jen kuriozitami (např. s. 136 zcela zbytečný odkaz na zmínku o Československu v kontextu nové „zednářské vlády pronásledující katolíky“.)

Z formálního hlediska lze konstatovat, že práce je přehledně členěna, jednotlivé části na sebe dobře navazují. Použitá literatura a prameny jsou řádně citovány, užití pojmy a aplikovaná metodologie jsou důsledně a srozumitelně objasněny.

Práce byla předložena v angličtině, což prokazuje autorovu odvahu předložit své závěry kritice ze strany zahraničních kolegů. Pokud mohu posoudit, je psána standardní akademickou angličtinou s minimem stylistických a pravopisných prohřešků. Pro eventuelní publikaci je ale třeba zvážit výše uvedené výhrady; doporučovala bych práci zcela přepracovat, rozšířit a založit na pevnějším teoretickém a metodologickém základě.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Vzhledem k výše uvedeným výhradám vůči nedostatečné pramenné kritice se nabízejí tyto dotazy: a. jak se lišil obsah *Mensageiro da Fé* od jiných brazilských katolických časopisů své doby; b. lze zjistit sociální profil čtenářů tohoto konkrétního listu?
2. Jaké doplňkové zdroje pro pochopení toho, co znamenalo být (militantním) katolíkem v první brazilské republice, by bylo možné využít?
3. V čem byl tedy případ Brazílie specifický a unikátní v kontextu „nového katolictví“ konce 19. a počátku 20. století?

V. Závěr

Navzdory výše uvedeným výhradám předložená disertační práce Františka Kalendy ukazuje jisté kvality. Není pouhým shrnutím existující literatury, ale snahou přispět originální analýzou (byť omezeného rozsahu) k pochopení obecnějšího historického problému. Tato analýza byla provedena seriózně a může posloužit dalším zájemcům o problematiku.

Doporučuji proto disertační práci k obhajobě.

V Praze dne 7. 8. 2020

Prof. Markéta Křížová, Ph.D., Středisko ibero-amerických studií FF UK

Page 4 Results (contd.)

- (X) Font Times New Roman is not embedded.
- (X) Font Times New Roman is not embedded.
- (X) Font Times New Roman is not embedded.
- (X) Font Times New Roman is not embedded.
- (X) Font Times New Roman,Bold is not embedded.
- (X) Font Times New Roman is not embedded. - 29 more not displayed